

УДК 376. 91.67:744+37.013.3

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ ПІДРУЧНИКА «ОСНОВИ ЗДОРОВ'Я» ДЛЯ ПІДГОТОВЧОГО КЛАСУ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Ірина ГЛАДЧЕНКО, Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, vdovira@yandex.ru

Окреслено особливості розроблення підручника на основі особистісно орієнтованого й компетентного підходів до стандартизації спеціальної освіти. Зосереджено увагу на проблемі структурування основних елементів підручника, відповідно до потенційних можливостей та особливостей пізнавальної діяльності учнів з розумовою відсталістю.

Ключові слова: конструювання підручника, особистісно орієнтований підхід, компетентісний підхід, учні з розумовою відсталістю.

Ірина ГЛАДЧЕНКО. Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України, г. Київ, Україна

ОСОБЕННОСТИ КОНСТРУИРОВАНИЯ УЧЕБНИКА «ОСНОВЫ ЗДОРОВЬЯ» ДЛЯ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОГО КЛАССА СПЕЦИАЛЬНЫХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ ДЛЯ ДЕТЕЙ С УМСТВЕННОЙ ОТСТАЛОСТЬЮ

Обозначены особенности разработки учебника на основе лично ориентированного и компетентностного подходов к стандартизации специального образования. Сосредоточено внимание на проблеме структурирования основных элементов учебника, согласно потенциальных возможностей и особенностей познавательной деятельности учащихся с умственной отсталостью.

Ключевые слова: конструирование учебника; лично ориентированный подход; компетентностный подход; ученики с умственной отсталостью.

Iryna HLADCHENKO. Institute of Special Pedagogy The National Academy of Pedagogical sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

THE FEATURES OF THE TEXTBOOK DESIGNING OF THE «FUNDAMENTALS OF HEALTH» SUBJECT FOR PREPARATORY CLASS OF SPECIAL GENERAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR FOR CHILDREN WITH MENTAL RETARDATION

The features of the textbook designing in the «Fundamentals of Health» subject for mentally retarded students of a preparatory class are considered in this article. Importance of personality oriented and competence approaches of standardization of special education are substantiated in the process of forming the content of education in general and the construction of the system of formation of social adaptation skills and knowledge about healthy lifestyles among students of the preparatory class in particular. Basing on the analysis of the relationship of the textbook and educational environment, article reveals the concept of «textbook», which today is very blurry because of its integration with other learning materials and publications, such as: workshop, problem book, handbook, reader, dictionary, didactic manual, and so on.

© Гладченко І., 2014

The main ways of textbooks creation are indicated. Attention is focused on the problem of structuring the main elements of the textbook, in accordance with the potential and characteristics of cognitive activity of students with obligatory consideration of interdisciplinary connections. There is emphasized that the process of construction of the textbook «Fundamentals of Health» was carried out in accordance with the sequence of procedures for the selection and structuring of educational material and scientific information contained in the textbook are pedagogically adapted and represent a certain didactic and corrective mechanisms. The factors that significantly affect the health status of mentally retarded children are listed in the process of building a culture of healthy and safe lifestyle in primary education. Further research prospects are specified in the direction of technology and design principles, application forms tutorial.

Keywords: designing of the textbook; personally focused approach; competence-based approach; mentally retarded pupils.

Широковживане поняття «підручник» сьогодні є досить розмитим, позаяк його досить часто інтегрують з іншими навчальними посібниками чи виданнями, зокрема такими як: практикум, задачник, довідник, хрестоматія, словник, дидактичний посібник тощо. Невизначеність у розумінні означеного поняття зумовлюється також і розмаїттям форм його подання: він може бути паперовим, електронним, гіпертекстовим, мультимедійним, розміщеним на компакт-диску або веб-сайті тощо.

Традиційно підручник виконує дві основні функції:

1) є джерелом навчальної інформації, що розкриває в доступній для учнів формі передбачений освітніми стандартами зміст;

2) виступає засобом навчання, за допомогою якого здійснюється організація освітнього процесу.

Прийнято вважати, що підручник – це носій інформації, що містить систематичний навчальний матеріал, необхідний для організації освітнього процесу з певного навчального курсу (предмета). Проте під час аналізу співвідношення підручника та освітнього середовища, особистісно орієнтований та компетентісний підходи у навчанні дітей з розумовою відсталістю детермінують інакше розуміння підручника. Отже, з цієї точки зору, підручник – це модель, що відображає мету, принципи, зміст, технологію відповідного (корекційно-виховного) освітнього процесу у поєднанні з реальністю, яка є умовою здійснення цього процесу. Таким чином, підручник відображає не лише структуру певної дидактичної системи, а й проектує її реалізацію.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки, як зазначає А. Хуторський, у теорії та практиці підручникотворення наявні принаймні 3 шляхи:

- *перший* – доповнення та удосконалення існуючих теоретичних положень стосовно підручників, доопрацювання (внесення змін) на цій основі діючих підручників, їх адаптація до сучасних умов та завдань;

- *другий* – розроблення інноваційної теорії підручника, єдиної для усіх випадків;

- *третій* – відмова від загальної теорії підручника та створення підручників, що відповідають принциповим позиціям та вимогам прогресивних освітніх концепцій [5].

У результаті вибору *першого* напрямку більшості вчених та авторів підручників доводиться безперервно вирішувати суперечність, сутність якої коротко можна висловити такою фразою: «життя окремо, підручник окремо». Адже досить складно щось змінити у такій ситуації, оскільки «теорія життя» завжди переважає «теорію підручника».

Другий шлях являє собою своєрідне дидактичне місіонерство. Всеядність (за В. Соловйовим) – загальноприйнятий філософський принцип, що визначає напрями досліджень у багатьох науках, зокрема й у науках про освіту [1]. У свій час Я. Коменський намагався здійснити певні кроки до реалізації цих завдань, а саме: розв'язання проблеми об'єднання.

І *третій* шлях, який, на нашу думку, найбільшою мірою відповідає особистісно орієнтованому та компетентісному напрямкам стандартизації спеціальної освіти, бо саме він регламентує продуктивну дієвість теорій підручників стосовно існуючих педагогічних систем.

Сучасність висуває певні вимоги до підручника, призначеного для особистісно орієнтованого навчання дітей із розумовою відсталістю, зокрема, до його структури та змісту. Вочевидь, вони мають бути представлені у такій формі, що сприятиме забезпеченню урахування наслідків дизонтогенезу, а саме: психофізичних, особистісних та індивідуальних особливостей кожного учня. Підручник має виступати засобом управління навчальною діяльністю учнів і спрямовувачим інструментом діяльності вчителя.

Щодо основних елементів підручника, то вони, відповідно до потенційних можливостей та особливостей пізнавальної діяльності учнів, вимагають чіткого структурування за обов'язкового врахування міжпредметних зв'язків. Якщо підручник зорієнтований на знання, компетентність та потенційні можливості, то його основою буде логічно структурована інформація з предмета та відповідні, доступні способи діяльності, що відповідають психофізичним особливостям учнів з розумовою відсталістю. Також можливе комбінування або спільне використання різних підходів у рамках одного підручника. Так, структурована модель підручника сприятиме формуванню ключових компетенцій у галузі знань із конкретного предмета.

Фіксація особливостей конструювання підручника починається з визначення типу освіти і базової освітньої (дидактичної) системи, в умовах якої планується навчання. Наступна опора проектування – освітні стандарти різних рівнів, що мають входити до складу будь-якої освітньої системи і створюваного підручника. Усі інші елементи та форми подання змісту освіти, а саме: навчальні програми, методики тощо, – є похідними у визначенні методологічних елементів проектування підручника.

Отже, проектування технології створення сучасного підручника для учнів з розумовою відсталістю обумовлюється, передусім, метою та напрямками спеціальної освіти, що зазначені у Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей з особливими потребами [3]. Саме тому для учнів зазначеної категорії мають бути розроблені особливі (написані спрощеною мовою) підручники. Під час їх підготовки необхідно враховувати Європейські стандарти викладу інформації, яку легко читати та розуміти, що були розроблені та поширені в рамках виконання проектів «Упровадження процедури Підтриманого Прийняття Рішень для осіб з розумовою відсталістю та психосоціальними розладами як альтернативі системи опіки» за підтримки Фонду прав інвалідів (США) і «Просування політичного діалогу між українськими НДО та виконавчою владою з питань адміністративних послуг для осіб з інтелектуальною недостатністю» за підтримки Європейського Союзу [4].

У цьому аспекті також слід зазначити, що важливою особливістю конструювання підручника для навчання розумово відсталих учнів є його здатність до динамічної зміни під час застосування суб'єктами навчання. Векторним орієнтиром такої мобільності є, за Л. Виготським, «зона найближчого розвитку» – процеси розвитку, здійснювані дитиною в умовах співробітництва з дорослими, під їх керівництвом, при їх допомозі й поки що недоступні для дитини у самостійній діяльності. Це дає можливість зрозуміти конкретно-змістовну сутність загальної формули: «навчання йде попереду розвитку», спираючись на потенційні можливості дитини [2, 345].

Формування культури здорового та безпечного способу життя на етапі початкової освіти відбувається з урахуванням чинників, що істотно впливають на стан здоров'я розумово відсталих дітей, а саме: несприятливі соціальні, економічні та екологічні умови; фактори ризику, що мають місце в освітніх установах та призводять до подальшого погіршення здоров'я дітей; а також – особливості пізнавальних можливостей та ставлення (відношення) розумово відсталих учнів молодшого шкільного віку до свого

здоров'я, що характеризуються відсутністю або недостатнім усвідомленням власного досвіду «здоров'я»-«нездоров'я», нездатністю прогнозувати наслідки власного ставлення до здоров'я, що, зокрема, обумовлює несприйняття дитиною діяльності, пов'язаної із зміцненням здоров'я і профілактикою його порушень, як актуальної та значущої.

За своїм призначенням, змістом, методами навчання навчальний предмет «Основи здоров'я» суттєво відрізняється від інших предметів:

- необхідністю впливати на свідомість і поведінку учнів;
- спрямованістю на формування у дітей позитивних цінностей, уявлень, знань, ставлень, соціально-адаптаційних, здоров'язбережувальних та здоров'яформувальних умінь і навичок, життєвих компетенцій, що зменшують ризик виникнення поведінкових проблем і підвищують особистісний потенціал учнів щодо їхнього здоров'я, гармонійного розвитку та успішної соціалізації;
- створенням сприятливого здоров'язбережувального корекційно-освітнього простору з метою підсилення мотивації й ефективності навчання.

Безперечно, ефективність реалізації змісту та завдань формування здоров'язбережувальної та здоров'яформувальної компетенцій у дітей із розумовою відсталістю на уроках з «Основи здоров'я» значною мірою залежить від якості навчально-методичного матеріалу. Підручник «Основи здоров'я» є інноваційним продуктом, який розроблено відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими потребами, зокрема освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура», а також діючої навчальної програми «Основи здоров'я: підготовчий клас».

Процес конструювання підручника «Основи здоров'я» здійснювався згідно послідовності процедур відбору та структурування навчального матеріалу. Наукова інформація, що викладена у підручнику, педагогічно адаптована та являє собою певний корекційний та дидактичний механізми.

Зміст структурних компонентів підручника розроблено з урахуванням специфічних особливостей моторно-рухового, емоційного, сенсорного, розумового, мовленнєвого, естетичного та соціально-особистісного розвитку учня з інтелектуальною недостатністю підготовчого класу (вік 6 – 8 років); провідних мотивів, потреб, компетенцій учня; характеру провідної діяльності; типу спілкування та його мотивів; соціальної ситуації розвитку дитини.

Тематичне та змістовне наповнення підручника сприятиме реалізації основних завдань курсу «Основи здоров'я» у підготовчому класі, а саме:

- формування в учнів уявлень і понять про здоров'я людини та його ознаки, мотивації щодо дбайливого ставлення до власного здоров'я;
- забезпечення знань, умінь та навичок особистої гігієни та профілактика травматизму під час учбових занять, навчальної праці та відпочинку;
- формування основ здорового способу життя;
- навчання учнів дотримуватися визначених програмою правил поведінки у разі захворювання;
- ознайомлення учнів з впливом режиму дня, раціонального харчування, рухової активності та загартовування організму на здоров'я людини;
- забезпечення знань, умінь, навичок безпеки життєдіяльності у школі, вдома, на вулиці та під час відпочинку;
- виховання позитивних якостей особистості (співчуття, доброзичливості, охайності, дисциплінованості, обережності тощо).

Враховуючи Європейські стандарти викладу інформації, яку легко читати та розуміти, навчальний матеріал, що міститься у підручнику, має піктограми, максимальне унаочнення та практичне спрямування змісту навчання. Їх дидактична відповідність тематиці уроків сприятиме формуванню у дітей основних понять, а ілюстративний матеріал практичного характеру – формуванню основних навичок здорового способу життя, здоров'язбережувальної та здоров'яформувальної компетенцій.

Як засвідчує практика, зазвичай до підготовчого класу приходять розумово відсталі діти, які страждають мовним недорозвиненням, взагалі не говорять, мають обмежену можливість формування навичок спілкування та взаємодії з соціальним оточенням. Отже, використання піктограм (на синьому фоні – зображення предметів; на червоному фоні – дії з ними) як засобу тимчасового (невербального) спілкування, сприятиме формуванню комунікативних навичок, когнітивних функцій (символізації, формування елементарних уявлень і понять), слугуватиме підготовчим етапом до освоєння письма і читання дітьми з розумовою відсталістю.

Виходячи з вищевикладеного доходимо висновку стосовно того, що: саме підручнику відводиться провідна роль у підвищенні якості спеціальної освіти за рахунок розробки принципово нових підходів до планування, адаптації та/або спрощення навчальної інформації. Компетентнісний та особистісно орієнтований підходи до навчання створюють умови для конструювання інноваційного підручника, який, завдяки своїй структурі та змістовому наповненню, сприятиме розвитку особистісної та формуванню життєвої компетентності у кожного учня з розумовою відсталістю.

З метою забезпечення особистісної орієнтації підручника, необхідно передбачити в його структурі та змісті засоби та особливості організації продуктивної діяльності учнів зазначеної категорії. Зокрема засоби організації діяльності мають відповідати специфіці навчального курсу та сприяти розвитку особистісних якостей, формуванню у дітей навичок здорового способу життя.

Використання інноваційного підручника в практиці роботи спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів дасть змогу суттєво посилити корекційне спрямування навчального процесу, зосередити педагогічну увагу на особистості дитини як об'єкті процесу навчання та соціалізації. А також сприятиме досягненню зворотного зв'язку під час спільної взаємодії вчителя з учнем, стимулюватиме активність та самовираження особистості у процесі оздоровчої діяльності.

Подальшого дослідження потребують технологія та принципи конструювання, форми подання та застосування підручника. Адже зазначена проблема не вичерпується матеріалом даної статті та залишається досить актуальною в галузі розроблення теоретичних основ проектування підручника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акулинин В. Н. Философия всеединства: От В. С. Соловьёва к П. А. Флоренскому / В. Н. Акулинин. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, – 1990. – 158 с.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 533 с.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. – К., 2013. – [Електронний ресурс] – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF>.
4. Інформація для всіх: Європейські стандарти викладу інформації, яку легко читати та розуміти: Навчально-методична брошура. – К.: ВГО «Коаліція», 2014. – 40 с.
5. Хуторской А. В. Место учебника в дидактической системе / Андрей Викторович Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2005. – [электронный ресурс] – <http://www.eidos.ru/journal/2005/0608.htm>.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Akulinin V. N. (1990). *Filosofija vseedinstva: Ot V.S. Solov'eva k P. A. Florenskomu* [Philosophy of Unity: From V. S. Solovyov to P. A. Florensky], Novosibirsk: Nauka. (In Russian).
2. *Vygotskij L. S. (1996). Pedagogicheskaja psihologija* [Educational Psychology], Moscow: Pedagogika-Press. (In Russian).
3. Derzhavnyi standart pochatkovoї zahalnoi osvity dla ditej z osoblyvyvymy osvithnimy potrebamy (2013). [State standard primary education for children with special educational needs], Kyiv. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF>. (In Ukrainian).
4. Informatsiia dla vsikh: Yevropejski standarty vykladu informatsii, yaku lehko chytaty ta rozumity (2014). [Information for all. European standards for making information easy to read and understand], Kyiv: ACU «Coalition». (In Ukrainian).
5. *Hutorskoj A. V. (2005). Mesto uchebnika v didakticheskoi sisteme* (Place a textbook in the didactic system), Internet magazine «Eidos». Retrieved from– <http://www.eidos.ru/journal/2005/0608.htm>. (In Russian).